

THE HISTORICAL PROGRESS OF THE SOCIALIST MOVEMENT IN TURKEY: PERIODS, AGENDAS AND CONJUNCTURE TENDENCIES

BEDİR SALA

Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Mail: bedirsala@aku.edu.tr

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6892-2664>

ABSTRACT

The socialist movement, one of the important political traditions in Turkey, constitutes one of the longest-standing opposition blocs in the history of the Republic of Turkey. The socialist movement occupies an important place not only in the political sphere but also in the cultural and social life of Turkey. The long history of the socialist movement is a history in which many understandings and movements have emerged as a result of divisions. These divisions have generally risen as a result of theoretical discussions or cyclical developments. These divisions have also led to the emergence of various contradictions between socialist thought and the practice of the socialist movement of Turkey. This research, which focuses on the historical process of the Turkish socialist movement, aims to assess the historical development of the socialist movement in Turkey mainly based on periodization. While examining the process of the socialist movements that emerged during the late Ottoman period to the present day, it is seen that each period has its agenda and that various orientations have emerged due to the interpretation of this agenda. Therefore, the research aims to highlight the relationship of the socialist movement of Turkey with the political, economic, and social conjuncture in Turkey in the context of the relationship of periods, agendas, and orientations, as well as to create a framework for the process of socialism in Turkey.

Keywords: Socialism, Socialist Movements, Socialist Left, Turkish Left, Kemalism.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 13.08.2021
Kabul Tarihi: 09.09.2021
Yayın Tarihi: 01.12.2021
Yayın Sezonu: Temmuz - Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

SALA Bedir (2021). "Türkiye Sosyalist Hareketinin Tarihsel Seyri: Dönemler, Gündemler ve Konjonktürel Yönelimler". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 61. (12-33)

[muhafazakardusunce](#) • yıl:17 - sayı:61 • temmuz - aralık 2021

TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNİN TARİHSEL SEYRİ: DÖNEMLER, GÜNDEMLER VE KONJONKTÜREL YÖNELİMLER

BEDİR SALA

Öz

Türkiye'deki önemli siyasal geleneklerden biri olan sosyalist hareket Cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu muhalefet bloklarından biridir. Sosyalist hareket sadece siyasal alanda değil Türkiye'nin kültürel ve toplumsal yaşamında da önemli bir yer teşkil etmektedir. Sosyalist hareketin bu uzun tarihi aynı zamanda bölünmeler sonucunda birçok yönelimin ve hareketin ortaya çıktığı bir tarihtir. Bu bölünmeler genel olarak teorik tartışmaların veya konjunktürel gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Konjunktürel gelişmelerin çok daha belirgin olduğu bu bölünmeler aynı zamanda sosyalist düşünce ile Türkiye sosyalist hareketinin pratiği arasında çeşitli çelişkilerin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Türkiye sosyalist hareketinin tarihsel seyrine odaklanan bu çalışma Türkiye'deki sosyalist hareketin tarihsel gelişimine ilişkin daha çok dönemselleştirme temelinde bir değerlendirme yapmayı hedeflemektedir. Osmanlı son döneminde ortaya çıkan sosyalist hareketlerin günümüze kadarki seyrini incelenirken her dönemin kendine ait bir gündemi ve bu gündemi yorumlamadan kaynaklı çeşitli yönelimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla çalışma dönemler, gündemler ve yönelimler ilişkisi bağlamında Türkiye sosyalist hareketinin Türkiye'deki siyasal, iktisadi ve toplumsal konjunktürle ilişkisini öne çıkartmayı amaçladığı gibi sosyalizmin Türkiye'deki seyrini hakkında da bir çerçeve oluşturmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Sosyalist Hareketler, Türk Solu, Sosyalist Sol, Kemalizm.

Giriş

Sosyalizmin Türkiye’deki tarihi diğer çağdaş fikir akımları gibi 20. yüzyılın başlarına tekabül etmektedir. Dolayısıyla sosyalist hareketin Türkiye’deki tarihi seyrinin oldukça köklü olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu köklü tarihin belli bir dönem dışında daha çok dar bir çevreyle sınırlı kaldığı ve diğer fikir akımları gibi toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmediği görülmektedir. Aslında sosyalizmin Türkiye’de dar bir çevreyle sınırlı kalması sosyalizmin etkisinin de dar kaldığı anlamına gelmiyor. Politik alanda bir iktidar geçmişi veya parlamentoda güçlü bir parti olma imkanı olmamasına karşılık toplumsal ve kültürel alanda aktif bir muhalefet olarak varlığını devam ettirmiş olması çağdaş Türk düşüncesini, kültürel ve entelektüel alanı ve dolaylı da olsa Türkiye’deki çeşitli politikalar üzerinde etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu çalışma daha çok Türkiye sosyalist hareketinin tarihine odaklanarak ve bu tarihi dönemselleştirerek öne çıkan belirgin hatları tespit etmeye ve konjonktürel gelişmelerin Türkiye sosyalist hareketinin yönünü nasıl belirlediğini tarihsel veriler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Türkiye sosyalist hareketinin uzun bir döneminin değerlendirmesini yaparken daha çok kamusal alanda varlık gösteren önemli örgütler, gruplar ve kişiler üzerinde durulmuştur. Kuşkusuz bu perspektif sosyalizmin Türkiye’deki seyri hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmamaktadır. Makalenin amacı da bu değildir. Makale tarihsel seyre odaklanırken sosyalist hareketin önemli aktörleri ve gündemleri ile konjonktürel gelişmeler arasındaki ilişkiye odaklanarak sosyalist hareketlerin yönelimi hakkında bir değerlendirme yapmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda Türkiye’deki sosyalist hareketi genel hatlarıyla üç döneme ayırmak mümkündür. Bunlar sosyalist fikriyatın tutunmaya çalıştığı II. Meşrutiyet ile 1960 arası dönemdir. İkinci dönem ise sosyalizmin toplumsal taban bularak kitleleşmeye başladığı 1960-1980 arası dönemdir. Üçüncü dönem ise bölünmenin devam ettiği ancak diğer taraftan toparlanma arayışlarının da olduğu 1980 sonrası dönemdir. 2000’li yıllar ayrı bir başlık altında değerlendirilmişse bile bir kopuşu ifade etmemektedir. 1980 sonrası dönemin devamı niteliğindedir. Bu çalışmada bu üç dönem üzerinde durulacak. Her dönemin gündemi ve yönelimi Türkiye’deki konjonktürel gelişmeler dikkate alınarak değerlendirilecektir.

Sosyalist fikirlerin Osmanlı’nın son döneminde kamuoyunda tartışılmaya başlanmasında iki grubun rolü vardır. Bunlardan biri Avrupalılarla daha yakın ilişkiler içerisinde olan azınlıklardır. Azınlıklar milliyetçiliğin yanında

Osmanlıların sosyalist düşüncelerle tanışmasında da önemli rol oynamışlardır (Ahmad, 1995: 13-14). Diğeri ise Batı ülkelerine seyahat eden Osmanlı aydınlarının gazete yazıları vasıtasıyla olmuştur. Bu dönemde, sosyalist örgütlerin ve partilerin İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde gerçekleştirdikleri eylemler ve yayınladıkları bildiri ve kitaplar Osmanlı basınında çok az bir şekilde de olsa yer almaktadır. Gazetelerde sosyalizm ile ilgili olarak daha çok Avrupa'daki aktüel politik gelişmeler bağlamında değinilmektedir. Ayrıca sosyalizmin temel fikirleri konusunda da kapsamlı bir fikre sahip aydın olmadığı gibi o dönem için bu konuda Osmanlı toplumunun okuryazar kesimine hitap edecek bir eser de yazılmamıştır. Daha çok şahıslar üzerinden yayılan sosyalist fikirlerin ve "işçi hakları" söyleminin kitleselleşmemesi Osmanlı'nın küçük ölçekli sanayi dışında önemli oranda işçi barındıran bir sanayi ülkesi olmamasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Zaten Osmanlı'da siyasi fikir akımları İkinci Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkmıştır. Öncesinde bir hazırlık devresinin ötesine geçememişlerdir (Tunaya, 1960: 4). Nitekim Türkiye'de sosyalist düşüncenin siyasal alanda ilk defa örgütlü bir şekilde kendini ifade etmeye başlaması da İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonradır.

1910'da Hüseyin Hilmi Bey ve arkadaşlarının çıkardığı *İştiraki* gazetesi, Türkiye solunun ilk yayını olarak kabul edilebilir. *İştiraki* gazetesini çıkaran çevre 15 Eylül 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası adı ile partilemiştir. Parti, Osmanlı parlamentosunda temsil edilecek düzeyde bir güce sahip olmamıştır. Ancak Avrupa'daki sosyalist partilerle işbirliği yapmaya çalışmış ve Sosyalist Enternasyonal'e üye olmuştur. 1913 yılında Hilmi Bey politik nedenlerden dolayı tutuklanıp sürgüne gönderilince partinin faaliyetleri de durmuş oldu. Sürgün dönüşü tekrar fikri mücadelesini ve siyasi faaliyetlerini devam ettirmeye çalışan Hilmi Bey, 1919'da sosyalist ilkelerin daha baskın olduğu "Türkiye Sosyalist Fırkası"nı kurar. 1920 yılında parti yoğun bir şekilde siyasi faaliyetler yürütmesine ve popüleritesini arttırmasına rağmen kısa süre sonra bir tabela partisine dönüşür. Sonrasında Hilmi Bey'in ölümüyle Türkiye sosyalizminin ilk örgütlü hareketi böylece tarihe karışır (Tekin, 2002: 172-177). Hilmi Bey, hem çıkardığı gazetenin isminin *İştiraki* olması hem de toplumcu fikirlerinden dolayı dönemin siyasi çevreleri tarafından "İştirakçi Hilmi" olarak anılmıştır. Ancak Hilmi Bey sosyalist çevreler tarafından çok fazla itibar görmemiştir. Hakkında çok fazla dedikodunun olduğu, sosyalizme ilişkin bilgisi, liberal olarak nitelendirilmesi, söyleminde İslamî tonların ve yurtseverliğin bulunması gibi nedenlerden dolayı Hilmi Bey ve çevresi küçümsenmiştir. Fakat sosyalist düşüncenin o dönemde

popülerleşmesinde ve işçiler arasında yayılmasında önemli bir etkisi olduğu da yadsınmaz (Benlisoy ve Çetinkaya, 2008: 165-179).

Siyasi alanda Osmanlı'daki ilk sosyalist parti Hilmi Bey'in kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası olsa da 1909 yılında Selanik'te kurulan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu Türkiye sosyalizmi için tarihsel önemde bir örgüttür. O dönemde Selanik, başta Yahudiler olmak üzere azınlıkların nüfuzlu olduğu ve Avrupa ile ticari ve kültürel ilişkilerin gerçekleştiği bir ticaret kentiydi. Bu örgüt, Dumont'un (1995: 73-75) belirttiği gibi Osmanlı imparatorluğunun bütünlüğünü savunan, Jön Türklerin "burjuva" iktidarına muhalefet eden ve üyelerinin çoğu Yahudilerdi. Milliyetçi akımlara karşı Osmanlıcı bir politika izleyen bu örgüt, 1908 işçi eylemlerinin yayılmasında da rol oynamıştır.

Bir diğer sosyalist parti ise 22 Eylül 1919'da Dr. Şefik Hüsnü tarafından kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'dır. Kurtuluş Savaşı'na destek veren parti, saltanatın kaldırılmasından sonra ortak üretim ve mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle sürecin tamamlanması gerektiğini ileri sürüyordu. Şefik Hüsnü'nün Aydınlık gazetesindeki yazılarını değerlendiren Mete Tunçay (1995: 1950), Hüsnü'nün ilk zamanlar Ankara hükümetini mücadele edilmesi gereken bir burjuva hükümeti değil de aşağı sınıflara ve soldan etkilenmeye açık bir halk hükümeti olarak nitelendirdiğini belirtmektedir.

Osmanlı son döneminde kurulmuş pek çok sosyalist örgüt 1920'ye gelindiğinde dağılmış veya tasfiye edilmişti.¹ II. Meşruiyet sonrası ortaya çıkan sosyalist örgütler ve 1920 yılında kurulan partilerin sosyalist düşüncenin Türkiye'de yaygınlaşmasında önemli etkileri olmuştur. Fakat Türkiye solu kendi tarihini daha çok Mustafa Suphi'nin kurduğu Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile başlatır. TKP, Sovyetler Birliği ile Ankara hükümeti arasında başlayan ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Sovyetler, ilişkilerin iyi olduğu bu dönemde, 1920 yılında Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda İngilizlere karşı Anadolu'daki mücadeleyi

1 1920 yılında mevcut partiler şunlardır: 10 Ekim 1920'de Mustafa Suphi tarafından Bakü'de kurulan Türkiye Komünist Partisi; Kurtuluş Savaşı sırasında ortaya çıkan ve "Müslüman Komünistler" olarak nitelendirilen Yeşil Ordu üyelerinin 7 Aralık 1920'de kurduğu Türkiye Halk İştirakiyon Partisi; Dr. Şefik Hüsnü ve çevresinin 19 Şubat 1920'de kurduğu Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi; Mustafa Kemal'in kuruluşunu organize ettiği, Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmek ve Türkiye'deki komünist faaliyetleri kontrol etmek amacıyla 18 Ekim 1920'de kurulan ve ömrü üç ay süren Türkiye Komünist Partisi (TKP) (Tunçay, 2008: 349). Mustafa Suphi tarafından Bakü'de kurulan TKP'den bir ay sonra Mustafa Kemal'in desteğiyle aynı adla kurulan TKP Türkiye'de faaliyet göstermeye başlayan ilk yasal komünist parti olma özelliği taşımaktadır. Sosyalistler tarafından "sahte TKP" olarak adlandırılan bu partinin kuruculan arasında Tefik Rüştü Aras, Yunus Nadi Abahoğlu gibi Mustafa Kemal'e yakın kişiler yer aldığı gibi başta Mustafa Kemal olmak üzere, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, İsmet İnönü ve Kazım Karabekir de partiye üye olmuşlardır (Akdere ve Karadeniz, 1994: 91-96).

destekleyici açıklamalar yapmışlardır. Mustafa Kemal ise Lenin'e gönderdiği 26 Nisan 1920 tarihli mektubunda emperyalizme karşı mücadelede Sovyetler ile işbirliği yapmayı kabul ettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı süresince Ankara ile Moskova arasında oldukça iyi ilişkiler kurulmuş ve Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi için Sovyetlerin hem maddi hem de manevi desteği alınmıştır (Akal, 2008: 132-137). Mustafa Suphi, Sovyet yanlısı bir komünist olarak Bakü'ye gittiğinde ilk olarak Ankara hükümetiyle ilişki kurmaya çalışmış, bu amaçla yakınındakilerden Süleyman Sami'yi Mustafa Kemal'e yazılmış bir mektupla Türkiye'ye göndererek Sovyetlerin Türkiye'ye yapacağı yardımlar ve işbirliği konusunda aracılık edebileceklerini açıklamıştır (Tunçay, 1978: 206).

Türkiye sosyalist hareketi içinde her zaman tarafını Sovyetlerden yana koymuş olan TKP, Anadolu hareketini destekleyen ve kurtuluşu Bolşevizm'de gören kadrolar tarafından kurulmuş ve 1920'lerden 1960'lara kadar Türkiye'de sosyalizmin tutunmasında katkısı olmuştur (Çetinkaya ve Doğan, 2008: 336). Ayrıca Tek Parti döneminde TKP kadrosu ile sınırlı olan Türk solu, 1950'li yıllara kadar izlediği politik-ideolojik çizgisini Türkiye'deki koşullarla irtibatlandırmaktan ziyade SSCB-Türkiye ilişkileri bağlamında ve SSCB'nin Türkiye'ye yönelik izlediği politika ile ilişkilendirmek gibi daha gerçekçi bir yerde durduğunu da ifade etmek gerekir (Laçiner, 2008: 526).

1925 Takrir-i Sükûn kanunuyla birlikte sosyalistler Şeyh Sait Ayaklanması karşısında hükümetin yanında durmuş olmalarına rağmen diğer muhalif gruplar gibi bastırılarak yer altına itilmiştir. Bu dönemde TKP, eylem faaliyetlerini aza indirerek daha çok yayınlar ile kamuoyuna sesini duyurmaya çalışmıştır. Sosyalist yayınlar güncel politik konulardan uzak durmuş, hükümete yönelik direk eleştirilerden kaçınmışlardır. İlimli bir çizgi izleyen sosyalist yayınlar daha çok "şehirleşme", "çağdaşlık" gibi konulara (Tunçay, 1995: 1953-1954) eğilerek iktidarı ürkütmeyecek temkinli bir tavır takınmıştır.

Cumhuriyetin ilk döneminde Türk solu için önemli bir olgu da Kadro hareketidir. *Kadro* dergisi (1932-1935) etrafında oluşan bu hareket, diğer sosyalist örgütler gibi dönemin iktidarından bağımsız bir şekilde ortaya çıkmış bir hareket değildir. İktidarla yakın duran, iktidarı bir şekilde etkilemeye çalışan elit bir hareket olarak kalmıştır. Ancak Kadro hareketi, günümüzde de tartışılan sol ve Kemalizm ilişkisini anlama açısından önemlidir. Kadro hareketinin sosyalist gelenek içinde değerlendirilmesinin nedeni ise

kurucularının büyük çoğunluğunun *Kadro* öncesi hayatlarının sosyalist hareketler içerisinde geçmiş olması ve diyalektik materyalist analizlere dayanan politik çözümleridir (Tekeli ve İlkin, 2008: 600-605). Temel söylemi, Ortodoks Marksizm'in sınıf çatışması tezi yerine metropol-sömürge çatışması tezine dayanan Kadro hareketi siyasetten ekonomiye, sanattan teknolojiye kadar birçok konunun güncel fazla girmeden teorik olarak tartışıldığı bir forum olmuştur. Kadro yazarları dönemin CHP yönetimini rahatsız etmemek için dikkatli bir dil kullanmalarına rağmen 36. sayıdan sonra gelen tepkilerden dolayı dergiyi kapatmışlardır.

Tek Parti döneminde dernekleri kapatılan, yayınları yasaklanan, önde gelenleri hapse atılan sosyalistler CHP'ye göre daha özgürlükçü buldukları Demokrat Parti'yi (DP) 1946 seçimlerinde desteklemiştir (Yıldırım, 2008: 27). Sosyalistler, DP'nin 1950'de iktidara gelmesinden kısa süre sonra çıkardığı af ile daha rahat faaliyet imkanı bulabildiler. Ancak 1951'deki Komünist Tevkifat ile Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Mihri Belli, Reşat Fuat Baraner, Mehmet Bozışık gibi TKP'nin önde gelen isimleri tutuklanmıştır. Ayrıca Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından kurulan Vatan Partisi 1957 yılında kapatılarak başta Kıvılcımlı olmak üzere birçok partili tutuklanmıştır. Bu süreçten sonra sosyalistler ile DP arasındaki yakınlık ortadan kalkmış ve sosyalistlerin DP'ye yönelik muhalefeti belirginleşmeye başlamıştır.

DP öncesinde birbirine düşman kesilen sosyalistler ile Kemalistler DP karşıtlığı etrafında yakınlaşmışlardır. Bu yakınlaşma sadece parti ve örgütlenme gibi stratejik amaçlı olmanın ötesinde teorik olarak Kemalist kalkınma modeli ile sosyalist kalkınma modeli arasında sentez bir eğilimin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. 27 Mayıs askeri darbesinden sonra bu sentezin bir ifadesi olarak ortaya çıkan "Yön devrim hareketi" (Atılğan, 2008: 36) sosyalistler ile Kemalistler arasındaki ilk ciddi ittifaktır.

Sosyalizmin Türkiye'ye gelişinden 1960'a kadarki süreçte sosyalist fikriyatın ve sosyalist siyasetin tutunma çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sosyalist hareketin karşılaştığı temel problemlerden biri de meşruiyet arayışıdır. Özellikle yeni kurulmuş siyasal ve ideolojik amacı oldukça keskin olan bir iktidar karşısında tutunma çabası öne çıkmaktadır. Bu dönemde dar bir kadro ile varlığını devam ettiren sosyalist hareketin tutunma çabası zaman zaman pragmatist bir siyasetin benimsenmesine de yol açmıştır.

Kitleselleşme Dönemi ve Devrim Stratejisi Arayışları

1960 askeri darbesiyle DP iktidardan uzaklaştırılmış ve Başbakan Adnan Menderes ile iki bakan idam edilmiştir. Ülke ise subaylardan oluşturulan Milli Birlik Komitesi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. 1961’de kurucu bir meclis ihdas edilerek yeni bir Anayasa yapılmıştır. 1961 Anayasası hak ve özgürlükler konusunda önceki Anayasaya göre daha geniş tanımlamalar getirmiştir. Siyasi parti kurmak ve üye olmak kolaylaştırılmış, partilerin mali denetimleri ve kapatma davaları için yetkili tek mahkeme Anayasa Mahkemesi olarak kararlaştırılmıştır (Tanör, 2003: 387). 1960 sonrası dönemin Türkiye’si siyasal ve toplumsal olarak oldukça hareketli bir döneme girmiştir. 1950’lerden itibaren başlayan kentlere göç ile birlikte kentlerin çehresi ve sosyolojisi değişmiş, bu değişim siyasal alanın da çeşitlenmesine ve farklı siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Temel hakların ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınmasının oluşturduğu atmosferde geniş ölçekli işçi ve öğrenci eylemleri ortaya çıkmıştır. Yeni siyasi partilerin yanı sıra pek çok işçi sendikası kurulmuştur. Bu dönem, sosyalizmin kitleselleşmesi ve kamusal alandaki görünürlüğünün arttığı bir dönemdir. Türk solunun sendikal faaliyetler ve yayın yoluyla sesini duyurabildiği en verimli dönem olarak nitelendirilebilir. Kuşkusuz bu dönemde pek çok sol grup ve parti ortaya çıkmıştır. Ancak dönemin (1960-1980) soldaki en belirgin üç siyasal aktörü Yön Dergisi, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketidir.

İlk sayısı 1961 yılında bir bildiriyle çıkartılan *Yön* dergisi, dönemin koşullarında Türk solu için önemli bir platform özelliği taşımıştır. Dergiyi diğer sol dergilerden ayıran husus, yazar kadrosunda dönemin önemli sosyalist isimlerinin yer almış olmasıdır. Ayrıca geniş bir okuyucu kitlesi tarafından takip edilmiştir. Atılgan’ın (2008: 602) belirttiği gibi *Yön* dergisi, yayınlandığı dönem boyunca sol çevrelerin ve bu çevre içerisinde geliştirilen farklı fikirlerin ona dayanılarak veya ona karşı oluşturulduğu bir yayın organıydı. Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılan derginin siyasal stratejisi ise “zinde güçlere” dayanan bir devrim beklentisi taşımasıdır (Bilgiç, 2008: 591).² Akımın Türkiye sosyalizmi içerisindeki özgünlüğü ise Marksizm’i Kemalizm’in radikal bir tadilatı için kullanması ve böylece Kemalizm ile sosyalizm arasında bir eklemleme oluşturmasıdır. Bu açıdan Yön hareketi, DP döneminde muhalefet kanadını teşkil eden Kemalist ve sol kesimin 1960 sonrası ortak

2 Zinde güçler kavramı asker ve sivil bürokratik elit kesimini nitelendirmek için kullanılmaktadır. Ayrıca Doğan Avcıoğlu ve Yön çevresinin askeri ve sivil bürokratik elit önderliğinde bir devrim gerçekleştirme anlayışını ifade eder.

platformuna dönüşmüştür (Atılgan, 2008: 597). Dolayısıyla DP karşıtlığı etrafında ortaya çıkan ortak siyasal aklın “yön”ünü belirlemeye çalışan bir hareket olarak nitelendirilebilir.

İşçileri arkasına almaya çalışan Türk-İş liderlerinin kurma girişiminde bulunduğu Çalışanlar Partisi, Yöncülerle yakın ilişki içerisinde olan kişilerden oluşuyordu. Yöncüler, ilk başlarda partinin siyasal hedeflerini gerçekleştirebileceklerine inandıklarından dolayı parti çalışmalarını desteklediler ancak daha sonra Türk-İş liderlerinin bu girişimden çekilmeleri ile parti kurulamadı. Partileşmekten vazgeçen Yöncüler 1963 yılında Sosyalist Kültür Derneği’ni kurdular. Türkiye’de sosyalizme giden yönün Kemalizm’in açtığı yoldan ilerlemekle mümkün olabileceğine inanan Yöncüler, 1967 yılında Yön dergisini kapatırlar. Bir devrim hevesi içerisinde uzun süredir tartışıkları konuların artık pratiğe dökülmesi gerektiğini ve Türkiye’de radikal değişimler için artık zamanın geldiğini düşünerek 1969 yılında *Devrim* gazetesini çıkarırlar.

Yön yazarlarından Mümtaz Soysal’a göre (1962: 3) “Sosyalizm, demokrasiyi kurtaracak, Türkiye’nin iktisadi ve sosyal alanlardaki meselelerini çözümlenecek tek çıkar yön, tek aydınlık yol olarak ortadadır”. Soysal’la hemfikir olan Yöncüler bu kanaati uzun yıllar tartıştıktan sonra artık sıra “devrim”e gelmişti. *Devrim* gazetesi bu açıdan *Yön*’ün miadını doldurduğunu, artık sıranın devrime geldiğini niteleyen bir vurguya sahipti. *Devrim* gazetesi, *Yön* dergisinin felsefesine uygun bir biçimde Kemalizm’e methiyeler düzmekteydi. Nitekim Doğan Avcıoğlu, *Devrim* gazetesinin 16 Haziran 1970 tarihli sayısında “Devrimci Ordu Gücü” başlığıyla yazdığı makalesinde şu açıklamalarda bulunmaktaydı: “Mustafa Kemal’in liderliğindeki Devrimci Ordu Gücü, bugün de dimdik ayakta ve Bağımsızlık içinde, devrim yoluyla çağdaş uygarlık düzeyine bir an önce varmak diye tanımlayabileceğimiz Kemalist devrimi, bütün amaçlarına ulaştırmaya karardır”. Ancak 12 Mart 1971’de gerçekleştirilen askeri muhtıradan sonra gazete kapatılmış ve Avcıoğlu, subayların da içinde bulunduğu pek çok kişiyle birlikte “Marksist bir düzen kurmak amacıyla hükümeti devirme” suçlamasıyla tutuklanmıştır.

Dönemin bir diğer siyasal aktörü 13 Şubat 1961 tarihinde sendikacıların bir araya gelerek kurduğu Türkiye İşçi Partisi’dir. Başlarda sönük bir hareket olarak doğmuş ancak 1962’de Mehmet Ali Aybar’ın partinin başına geçmesiyle birlikte Türkiye sosyalist hareketi içerisinde özgün bir yere sahip olmuştur. Yöncülerin başını çektiği dönemin hâkim sol anlayışına göre, Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerin sosyalizme geçiş için öncelikle antiemperyalist

ve anti-feodal devrim aşamalarından geçmeleri gerekmektedir. Bunun için de ordunun öncülüğünde kurulacak bir “milli cephe”yle birlikte mücadelenin yürütülmesi gerekir. Sovyetler Birliği tarafından da desteklenen bu yaklaşıma karşı TİP mesafeliydi. TİP, antiemperyalist mücadele ile sosyalist mücadelenin birlikte yürütülmesi taraftarıydı (Şener, 2008: 356). Partinin programında sınıf mücadelesinin esas alınması ve sorunların çözümü için emekçi sınıfların iktidarının savunulması belirtilerek Marksist bir mücadele biçiminin çerçevesi çiziliyordu (Şener, 2008: 359). Diğer taraftan TİP, mevcut Anayasayı kabul ediyor ancak uygulanma safhasındaki eksikliklere vurgu yapan bir muhalefet söylemi geliştiriyordu. Bu iddiayla 1965 seçimlerine giren parti beklenmeyen bir başarı göstererek %3 oy oranıyla 15 milletvekili elde etmiştir.

Türkiye sosyalist hareketinin ilk defa güçlü bir şekilde mecliste temsil edildiği bu dönemde parti içi tartışmalar da devam ediyordu. 1968’te Çekoslovakya’nın Varşova Paktı ülkeleri tarafından işgal edilmesi Aybar tarafında eleştirilmişti. Aybar’ın Sovyetler Birliği eleştirisini devam ettirmesi parti içerisinde Sovyetlere yönelik bir tavrın olduğu izlenimini oluşturdu. Aybar’ın sık sık “hürriyetçi sosyalizm” vurgulu konuşmalar yapması ve Sovyetlere yönelik eleştirilerine devam etmesi bir süre sonra tepkilere neden oldu. Bazı partililer Aybar’ın parti programındaki sosyalizm anlayışının dışına çıktığını iddia ederek Aybar aleyhine önerge verdiler (Şener, 2008: 362-363). Böylece Çekoslovakya meselesinden dolayı TİP içinde tezahür eden fikir ayrılıkları sonucunda parti farklı fraksiyonlara bölündü. Parti içinden Aybarcılar, Arenciler, Üçüncü yolcular, Sendikacılar ve Doğulular gibi gruplar ortaya çıktı. TİP’in genç üyelerinin büyük bir bölümü ise sol-Kemalist bir hareket olan MDD saflarına katıldı (Yusufoğlu ve Anadol, 2008: 478). 12 Mart askeri müdahalesinden sonra 1975’te Behice Boran’ın liderliğinde yeniden kurulan TİP, sınıf siyasetinin daha belirgin bir şekilde vurgulandığı bir parti olmuştur. Parti, görece olarak etkinlik göstermiş olsa da dönemin konjonktürü ve diğer sosyalist gruplarla girdiği anlaşmazlıklar neticesinde ilk dönemki gibi kitleselleşmeden etkinliğini yitirmiştir.

Dönemin bir diğer önemli aktörü “Milli Demokratik Devrim” (MDD) tezi etrafında bir araya gelen Mihri Belli ve sol-Kemalist çevrelerdir. MDD fikri ilk önce Mihri Belli tarafından 1966 yılında *Yön* dergisinde ortaya atıldı. Buna göre, Türkiye emperyalist bir kısaç altındadır. Türkiye’nin feodal yapısı toplumun birliğini engellemektedir. Bundan dolayı öncelikle feodalizmi ortadan kaldırarak milli birlik önündeki engelleri bertaraf etmek ve

milli bağımsızlığı gerçekleştirerek gelişme şartlarını sağlamak gerekir. Belli'ye göre MDD için bazı aşamaların geçilmesi gerekir. Bu aşamalar: a) feodalizmi ortadan kaldıracak bir demokratik devrim; b) şehir ve köy proletaryası, küçük burjuvazi, asker ve aydın zümresi gibi güçlerin katılacağı bir devrimci güç birliği oluşturmak; c) son olarak ise bu iki aşama gerçekleştikten sonra sosyalist devrim aşamasını başlatmaktır (Şahintürk, 2004: 106-111).

TİP çevresini oluşturan ve parlamenter mücadele yöntemini savunan sosyalist gruplar işçi sınıfını örgütleyerek bir devrim gerçekleştirmeyi savunurken MDD çevresi ve türevleri ise parlamentarizme mesafeli duruyorlardı. MDD çevresinin fikri liderliğini yapan Mihri Belli, Türkiye'deki parlamenter sistemin burjuva parlamenter sistemiyle hiçbir benzerliğinin olmadığını "Filipin Tipi Demokrasi" modeli olduğunu vurguluyordu. Belli'ye göre bu tarz bir demokraside gerçek kapitalist gelişmeyi hiç yaşamayan ülkelerde emperyalizmle işbirliği içerisinde olan güçler iktidara gelmekte ve ülkenin sömürülmesini kolaylaştırmaktadır (Belli, 1970: 216). Bu argümandan hareketle parlamenter mücadelenin devrim için işlevsiz olduğu sonucuna varan MDD'ciler bu teorileriyle Ortodoks Marksist metinlerden ziyade Çin Devrimi'nin deneyiminden ve bunun fikri temellerini oluşturan Mao'nun devrim teorisinden etkilenmişlerdir. Klasik Marksist metinlerden çok Lenin ve Mao'nun devrim stratejilerinden ve fikirlerinden etkilenen MDD'ciler, Türkiye solu içerisinde bazı fraksiyonların silahlı mücadele yöntemini benimsemesinde de etkili olmuşlardır. 1970'li yıllarda sol içerisinde ortaya çıkan silahlı grupların neredeyse tümü MDD'nin tezlerinden etkilenmişlerdir.

Milli Demokratik Devrim tezinin yanı sıra bu dönemin önemli yaklaşımlardan biri olan "ortanın solu" söylemi de Türkiye sosyalizminin tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Yön hareketi ve uzantıları sosyalist bir devrim için Kemalistlerle ittifak kurmaya çalışırken diğer taraftan Cumhuriyet Halk Partisi ise sosyalistlerin oylarına talip olmuştu. Sola yaklaşmanın işlevselliğini keşfeden İsmet İnönü ve sonrasında CHP'nin başına geçen sol ve Kemalist bir eğilime sahip olan Ecevit, "ortanın solu" vurgusuyla sosyalist ve Kemalistleri CHP çatısı altında birleştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla tek parti döneminde devletçi ve elitist CHP tarafından temsil edilen halk/devlet karşıtlığını popülist ve devletçi Ecevit CHP'si aşmayı deniyordu. Ortanın solu söylemi CHP'nin popülist bir şekilde yeniden ve kitle partisi olarak inşa edilmesiydi (Ağtaş, 2008: 211-212). Dolayısıyla "bu dönemde CHP, bir yandan sosyal politikalar ve devletçi düzenlemeler yoluyla devleti yönetmeye

aday bir siyasi aktör olarak kendini yeniden yapılandırıyor, diğer yandan sosyal demokrat bir siyasal ve ideolojik pozisyonla buluşmaya gayret gösteriyordu” (Ağtaş, 2008: 217). Böylece “Halka rağmen halk için” yerine “halk için halkla birlikte” şiarını benimseyen Ecevit, CHP’yi devlet partisinden halk partisine dönüştürmenin arayışı içerisindeydi (Erdoğan, 1998: 28-29).

1960 ve 1980 arası dönem Türkiye solunun yüzyılı aşan tarihi içerisinde neredeyse en parlak dönemidir. 1921 sonrasında Türkiye solunun bastırılmasına, önde gelenlerin tatbikata uğratılmasına ve hatta öldürülmesine ve yayınlarının mütemadiyen yasaklanmasına rağmen sol, 1960’lı yılların elverişli ortamında kitleselleşebilmeyi başarabilmiştir. Solun hareketlenmesinde Türkiye’nin yaşadığı toplumsal ve siyasal değişimin önemli bir etkisi vardır. Nitekim anayasal olarak siyasal ve sivil örgütlenme kolaylaşmıştır. Ayrıca Türkiye’de kentleşme oranının hızlı bir şekilde artması yeni toplumsal ve siyasal gelişmelere neden olmuştur. Sosyalist hareketin aktif olduğu bu dönem aynı zamanda soldaki bölünmeler de olağan hale gelmiştir. Avrupa soluna ait metinlerin tercüme edildiği bu dönemde “solun yerleşmesi” bağlamında da farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Sosyalist aydınların Türkiye toplumunu Marksist bir perspektifle analiz etmeye çalıştıkları ve bu doğrultuda çeşitli devrim stratejilerinin konuşulduğu bu dönem günümüze kadar gelen pek çok sosyalist grubun ve partinin köken olarak dayandığı bir zaman dilimidir. Ancak solda popülizmin hakim olduğu bu dönemde gündemi belirleyen husus daha çok devrimin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin yöntem tartışmaları olmuştur. Türkiye toplumuna ilişkin analizlerin oldukça yüzeysel kaldığı bu dönemde Çin ve Küba’daki devrimden etkilenen sosyalist hareketler benzer bir devrimin Türkiye’de de gerçekleştirilebileceği motivasyonu hareket ettikleri söylenebilir.

Birlik Arayışları ve Yeni Yönelimler

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile birlikte sosyalist muhalefet bütünüyle sindirildi. Zaten 12 Eylül öncesi kendi içinde iyice bölünmüş olan sosyalistlerin darbe sonrasında da günün koşullarından dolayı kolay kolay toparlanması neredeyse mümkün değildi. 1980 sonrasında Türkiye hem ekonomik hem de siyasal olarak bir değişim dönemine girmiştir. Sosyalistlerin önceki argümanları artık siyasal bir alternatif oluşturacak etkiden de uzaktı. Kaldı ki sosyalist kadronun önemli isimleri ya cezaevindeydi ya da yurtdışına gitmişti. Sosyalistleri toparlayacak, örgütsel deneyime sahip kadro eksikliği Türkiye sosyalizmi için başka bir talihsizlikti.

1980’li yıllar sosyalizm için oldukça sönük geçti. Eylemden uzaklaşan sosyalist hareketler daha çok dergi, gazete vb. yayınlar vasıtasıyla varlığını devam ettiriyordu. Daha çok “içe dönük, sadece örgüte değilse de sola dönük bir biçimde geçtiği, kitlelerle ilişkisinin sınırlı kaldığı” bir dönem olmuştur (Kılıç, 2006:143). 1990’lı yıllara girildiğinde ise sosyalistler siyasal mücadeleye tekrar partiler ve sendikalar yoluyla girmeye başladılar. Esasında 1980 sonrası sosyalist hareketin sönük bir görüntü vermesi sadece Türkiye sosyalist hareketine özgü bir durum değil; bu yıllar dünya genelinde sosyalist hareketlerin zayıfladığı bir döneme tekabül eder. Özellikle Sovyetlerin zayıflaması ve reel sosyalizmin başarısızlığa uğraması sosyalist hareketler için bir hayal kırıklığına yol açmıştır. Artık sosyalizmin yeniden tanımlanmasına ilişkin sol içi tartışmalar daha yoğun bir şekilde sürdürülmekteydi. “Yeni sol” kavramının popülerleşmesi de bu döneme tekabül etmektedir.

1980 sonrası sosyalist hareketler için bir arayış dönemi olmuştur. Birçok fraksiyona ayrılmış olan Türkiye sosyalist hareketi, birlik arayışı içerisindeydi. 1989 yılında bir araya gelen bazı sosyalist aydınların çağrısı üzerine İstanbul Kuruçeşme’de “sosyalistler arası birlik” temalı toplantılar yapıldı. Yaklaşık bir sene boyunca devam eden toplantılarda dönemin legal ve illegal pek çok sosyalist grubunun temsilcisi katıldı. “Kuruçeşme Toplantıları” olarak adlandırılan bu toplantıların sonucunda Sosyalist Birlik Partisi kuruldu. Bu partinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması üzerine parti üyeleri Birleşik Sosyalist Partisi’ne katıldılar. Bu parti ise 1996 yılında kendini feshederek yine bu toplantıların bir sonucu olarak kurulan Özgürlük ve Dayanışma Partisi’ne (ÖDP) katılmıştır.

Ahmet Oktay, 1980 sonrası siyasal alanda etkinliğini yitiren sosyalizmin kuramsal açıdan yeni ve farklı konulara yoğunlaştığını, reel sosyalizmin yıkımı sonrası sanıldığı aksine Marksizm’in çökmediğini belirterek bu dönemi şu şekilde ifade etmektedir:

“1980-1990 arası dönem, Türk solu açısından bir iç hesaplaşma dönemi olmuştur. Sorunlar tümüyle kültürel sorunlara eklenilerek ve güncel kuramlaştırmalar da göz önünde tutularak yeniden mercek altına yerleştirilmiştir. Dahası geri çekilme ve terapi dönemi, ideolojik ve kültürel içerimleri olan yeni kültürel yönelimlere yol açmıştır. Geçmişin nostaljik algılanışı, sivil toplumculuk, birey ve ideoloji kuramı üzerinde yoğunlaşma, temsiller ve söylemler vb. 1990 sonrasında görülen çeviri patlaması, reel sosyalizmin dünyada yarattığı kuramsal ve pratik yıkım karşısında Marksist solun sanıldığı kadar bitkinlik ve teslimiyet içinde olmadığını gösterdiği gibi dünyanın dört yanında Amerikan emperyalizminin dikte ettiği yeni dünya düzeni söylemi doğrultusunda yürüttüğü saldırıyı göğüsleyebilecek, göğüslemeyi öngören bir kuramsal üretkenliğe sebep olduğunu da göstermiştir” (Oktay, 1998: 55-56).

Günümüzde halen sosyalist solun önemsedığı ve tartıştığı TİP deneyimi, sol içi tartışmalarda birleşme imkanları, kitleselleşmenin sınırları, siyasal avantajları ve bunun analizi konusunda farklı fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle 1990 sonrası yıllarda sosyalist iktidar stratejisi ile ilgili tartışmalarda yeni arayış yönelimleri ağırlık kazandı. Buradaki en temel tartışma sosyalist siyasetin sınıf politikasından taviz vermesidir. Kimlik politikalarının tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de öne çıktığı bu dönemde (Coate ve Thiel, 2010) sınıf politikası ile kimlik politikası arasındaki dengenin nasıl kurulacağı önemli bir konuydu. Özellikle ÖDP’nin kurulması (1996) öncesi ve ertesinde yaşanan tartışmalara bakınca bu konunun ne derece önemli olduğu daha net olarak görülmektedir. Bu bağlamda Metin Çulhaoğlu (1996: 258) sosyalist bir partinin kitle partisine dönüşmesi sınıfsal tavrını yitirmediği müddetçe çelişkili bir politika olmayacağını ifade ederken ÖDP’nin kurucularından ve bir süre Genel Başkanlığını yürüten Ufuk Uras, verili çıkarlar üzerine politika yapmanın yetersiz olduğunu, somut sorunlar ile ilgili politika yapmanın gerekli olduğunu ve siyaset dışında kalan kesimlerin kendini ifade edebilecekleri ortamı birlikte oluşturulması gerektiğini vurgulayarak kitle partisine dönüşmeyi savunmaktaydı (Uras, 1999: 21). Yine 1965 seçimlerinde TİP’ten seçilen milletvekillerinden biri olan Sadun Aren, 1997 yılında sosyalist bir partinin nasıl kitleselleşebileceğine ilişkin değerlendirmesinde mevcut düzenin devrimci bir şekilde değiştirilmesinin artık pek mümkün olmadığını şu şekilde ifade eder:

“Yeni strateji, katılımcı demokrasiyi geliştirmek yoluyla insanların yaşamlarını kendilerinin belirleyebilmesidir. Başka türlü ifade edilirse, bu toplumun derin bir şekilde derinleştirilmesi demektir... Bu şekilde bir demokratikleşmeyle sosyalizme varılabilir ve bu yavaş yavaş olabilir. Bunun için mevcut düzeni büyük ölçüde birden bire değiştirmek gerekmez. Çünkü onun pek mümkün olmadığı artık ortaya çıkmıştır” (aktaran Yetkin, 1998:320).

Soğuk Savaş döneminin sosyalizmi ile Soğuk Savaş sonrası sosyalizm arasında hem söylemsel düzeyde hem de örgütlenme düzeyinde ciddi bir farklılık göze çarpmaktadır. Sungur Savran (2010:14), bu dönemde iki sol akımın ön plana çıktığını, günümüzde ise iki hakim akıma dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bunlardan biri, resmi ideolojiyi solun diline tercüme eden “sol-Kemalist” akım diğeri ise bunun karşısında yer alan ama burjuva ideolojisinin dışına da çıkamayan sivil toplumculuk vurgusuyla ön plana çıkan “sol-liberalizm”dir. Bu iki akım dışında bir de Marksizm’in temel tezlerine bağlı olan “sosyalist sol” olarak nitelendirilebilecek bir akım vardır. Dolayısıyla 1990 sonrası dönemde tarihsel arka planı daha gerilere dayansa da

liberal sol, ulusalcı sol ve sosyalist sol olarak yer yer birbirinden ayrıştığı, yer yer ise yollarının kesiştiği üç farklı sol siyaset tarzının ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin siyasal ve toplumsal alanda hızlı bir değişim geçirdiği 2000'li yıllarda sosyalist hareket kendi içinde yeni tartışmalara ve kamplaşmalara sahne olmuştur. Soldaki bu ayrışma Soğuk Savaş sonrası dünyadaki yeni hegemonya düzenine, liberal politikalara ve bunların Türkiye'deki yansımalarına yönelik farklı yaklaşımları yansıtır. Soldaki bu farklı yaklaşımların kökeni daha eskilere gitse de temel belirleyici etken 12 Eylül darbesi sonrası ortaya çıkan siyasal ve toplumsal koşullardır. 12 Eylül sonrası devletin toplumsal alana yönelik müdahalesinin artması, 24 Ocak kararlarıyla serbest piyasa ekonomisine ivme kazandıran liberal politikalar gibi etmenler yapısal değişime yol açmıştır. Sosyalist hareketlerin bu değişim karşısında nasıl bir politik tavır ortaya koyacağına ilişkin farklı yorumları yeni bölünmelere yol açmıştır. Bu dönemde Atatürk devrimlerinin nasıl yorumlanacağı, devletin niteliksel yapısı, devlet- toplum ilişkisi, piyasanın liberalleşmesi, artan işçi oranlarının örgütsüzlüğü ve siyasal mücadelenin nasıl yürütüleceği gibi konular sosyalistlerin gündemini oluşturmaktaydı. Bu konularla ilgili yorum farklılığı 2000'li yıllarda ulusalcı sol, liberal sol ve sosyalist sol hareketlerin ayrışmasını derinleştirmiştir.

2000'li Yıllarda “Üç Tarzı Sol Siyaset”

Ulusalcı sol, 1990'lı yıllardan sonra sol içerisinde kitlesel bir muhalefet olarak ortaya çıkmaya başladı. 12 Eylül rejiminin Atatürkçülüğünü eleştiren İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Mümtaz Soysal ve Sina Akşin gibi aydınların öncülüğünü yaptığı bu hareket 12 Eylül rejiminin Atatürkçülüğünü “dondurulmuş Atatürkçülük” olarak tanımlamış ve buna karşılık Kemalizm'i yeniden yorumlayarak aydınlanma felsefesini benimseyen, altı oku savunan ve bütünsel kalkınmayı seçen bir “sol Kemalizm” yorumunu geliştirmiştir (Alpkaya, 2008: 479). Ulusalcı solun bu yenilenmiş halinin önde gelen fikri temsilcilerinden biri olan Atilla İlhan, 1996 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde tekrar yazmaya başladığı ilk yazısında Kemalizm ve sosyalizm bileşkesine değinerek ikisini anti-emperyalizm ortak noktasında birbirine bağlar. Türkiye'nin AB ile olan bütünleşmesini eleştirerek alternatif olarak Avrasyacılığı savunur (Kahraman, 2011: 69).

Ulusalcı solun diğer sol gruplardan ayrıştığı temel politik konuların başında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma hedefine karşı çıkmasıdır.

Kuzey Kıbrıs'ın elden çıkacağı, ülkenin bölüneceği gibi temalar etrafında AB uyum paketi kapsamındaki değişiklikler şiddetli bir şekilde eleştirilmektedir. Ulusalıcı sol, AB'ye karşılık Türkiye için alternatif bir yönelim olarak Avrasyacılığı savunmaktadır. Esasında Avrasyacılık fikri, ilk olarak Yusuf Akçura tarafından Avrupa ve Çin'e karşı Rus ve Türklerin birlikteliğini savunmak için kullanılmıştır. 2000'li yıllarda yeniden popülerleşen Avrasyacılık fikri, ABD ve AB emperyalizmine karşı Rusya ile ekonomik ve siyasi işbirliğinin geliştirilmesini savunmaktadır.

Ulusalıcı solun örgütlü temsili olan Doğu Perinçek liderliğindeki Vatan Partisi (2015'e kadar İşçi Partisi) ve Aydınlik dergisi çevresi Millî Demokratik Devrim hareketinin bugünkü devamı niteliğindedir. En belirgin özellikleri Atatürk devrimlerinin anti-emperyalist olduğu iddia edilerek devrimlere sahip çıkılmasıdır. Perinçek, Maocu fikirleri Türkiye'ye uyarlayarak Kemalist devrimin Türkiye'deki feodal yapılara ve emperyalist güçlere karşı bir devrim niteliğinde olduğunu iddia eder. Ayrıca Ortodoks Marksizm'in "ezen sınıf-ezilen sınıf" tezi yerine Lenin'in "ezen milletler-ezilen milletler" tezini benimseyen Perinçek, Batı'nın ezen emperyalist konumda olduğunu Türkiye'nin ise ezilen Üçüncü Dünya ülkeleri kategorisinde yer aldığını savunur. Perinçek'e göre:

"Türkiye'nin demokratik devrimi, kapitalizmin erken geliştiği ülkelerden farklı olarak, asıl büyük atağını 20. yüzyılda gerçekleştirmiştir. Artık kapitalizm emperyalizm çağına girmiştir ve ezilen dünya ülkelerinde demokratik devrim yapmanın biricik yolu, emperyalizmden kurtulmaktır. Artık demokratik devrimlerin önündeki biricik engel, yerli gericiликten önce emperyalizmdir" (Perinçek, 2000: 16).

1980 sonrası dönemde Türkiye sosyalist hareketi içerisinde belirginleşmeye başlayan bir diğer eğilim de liberal soldur. Liberal sol söylemin temel gündem maddesi Kemalizm'in ürettiği otoriter devlet yapılanmasına karşı sivil alanı "özgürleştirilen" "demokratik devlet" modelidir. Demokratikleşme ve Avrupa Birliği gibi konular etrafında siyasal bir tavır sergileyen liberal sol toplumsal bir tabandan ziyade daha çok aydınlardan oluşmaktadır.

Avrupa solu içerisinde de 1960'lardan itibaren yükselişe geçen liberal sol söylem sınıf eksenli bir mücadele yerine toplumdaki farklı kimliklerin, farklı yaşam tarzlarının güvence altına alınması ve farklı kimliklere yönelik baskıların kaldırılması yönünde siyasal mücadeleyi birinci sıraya yerleştirmektedir. Sınıf mücadelesi ve devrim gibi geleneksel sosyalist söylemin savunduğu değerlerin günümüzde artık bir anlam ifade etmediğini çünkü toplumun yapısal bir değişim geçirdiği iddiasından hareketle insan hakları, hukuk devleti,

sivil toplum, vatandaşlık gibi kavramlar etrafında bir tutum geliştirilmiştir. Liberal sol, kapitalizmin sınıf dışında yeni eşitsizlikler doğurduğunu, bu eşitsizliklerin salt emek-sermaye çelişkisi üzerinden okunmasının yetersizliğine dikkat çeker. Varolan farklı alanlardaki eşitsizliklerin klasik Marksist kavramlarla açıklanmasının da mümkün olmadığı vurgulanmaktadır.

Türkiye tarzı bir liberal sol söylemin ortaya çıkışı 1980'li yıllara dayanmaktadır. Sosyalist hareketin oldukça canlı olduğu 1960'lı ve 70'li yıllara nazaran 12 Eylül sonrasında sosyalist hareket pasif bir sürece girer. Bu durum aynı zamanda sosyalist hareketin yenilgisi anlamına geldiğinden sosyalistler içerisinde geçmişe dönük bir özleştirme başlar. Diğer taraftan bu dönem demokrasi ve sivil toplum söyleminin öne çıktığı, devletin kamusal alana ilişkin müdahaleciliğinin tartışıldığı ve eleştirildiği bir dönemdir.

Türkiye'de liberal solun ilk mecrası 1984 yılında İletişim Yayınları tarafından Murat Belge'nin öncülüğünde çıkan *Yeni Gündem* dergisidir. Dergi, sol, liberal ve sağcı kesimlere sayfalarını açarak bir foruma dönüşür. Dergide, solun Türkiye siyasi hayatındaki etkisinin zayıflığının nedenleri tartışılmakta ve solun "kendi içerisinde demokrasiyi, haklar ve özgürlükleri özümseyememesi ve bu eksiklikle malûl bir sol kültür yaratmış olması"ndan dolayı kitleselleşmediği ve güçlü bir siyasal harekete dönüşemediğine ilişkin ortak bir fikir oluşmaktadır (Saraçoğlu, 2005:110).

Liberal sol söylem, Türkiye'de devlet geleneğinin güçlü olduğunu, toplum üzerinde bir baskı mekanizması kurduğunu, yani devlet ile toplum arasında bir çelişkinin olduğunu dolayısıyla toplumun devlet karşısında güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sivil toplumcu söylemin baskın olduğu liberal solcular arasında İdris Küçükömer'in 1970'li yıllardaki tezi de popüler olmaya başladı. Küçükömer'e (2002: 72-74) göre, Batıcı-laik bürokratlar büyük halk cephesiyle ters düşmüşlerdir. Bu mücadelenin bir tarafında laik-Batıcılar diğer tarafında İslamcı-Doğucular yer almaktadır. Dolayısıyla devlet-toplum çatışması üzerinden Türkiye'yi okuyan liberal sol, devletin toplum üzerindeki baskısını ifade eden Kemalist ideolojiye ve sivil siyasete müdahale eden askeri vesayete karşı eleştirel durarak diğer sol kesimlerden farklı bir politik duruş ortaya koydu. Bütün sorunların kaynağını Kemalizm'e irca edecek kadar Kemalizm'i bütünüyle karşısına alan liberal solcular başta asker olmak üzere Kemalist rejimin ideolojik ve kurumsal aygıtlarının Türkiye'nin demokratikleşmesi önünde bir engel teşkil ettiğini belirtmekteydiler. Bu gerekçelerden dolayı devlet tarafından "merkez"e yaklaştırılmayan İslamcı ve Kürt hareketlerinin yanında yer aldılar. Kısacası

liberal sol, Kemalist ve Sovyetik nitelikli rejimlere sert eleştiriler yönelterek bireysel hak ve özgürlükler, demokrasi, insan hakları gibi kavramlar etrafında “özgürlükçü sol” bir söylemi Türkiye gündemine taşımaya çalıştılar.

Türkiye solunun ana damarını oluşturan sosyalist sol ise 2000’li yıllara birçok partiye ve fraksiyona bölünmüş olarak girdi. 1980 öncesi gibi düzen içi muhalefeti yürütebilecek kitlesel destekten yoksun olan sosyalist sol toplumsal ve siyasal alanı biçimlendirecek etkin bir güç olmadığı gibi zaman zaman belli dönemlerde ortaya çıkan pratikler ise sloganların ötesine taşınmadı. Gerçi Türkiye solunun asırlık tarihine bakıldığında 1960-1980 arası dönem dışında sosyalistler hiçbir zaman kitlesel düzeyde güçlü bir etkinlik düzeyine ulaşamamıştır. Bu dönemde sosyalizm, “gerçek bir siyasal işçi hareketi oluşturma potansiyelini taşımıştır” (Aydınoglu, 2007: 14) taşınmasına ancak 12 Eylül sonrası daha çok iç tartışmalara yoğunlaşmıştır. Kitleselleşme ve iktidar gibi pragmatistleştirici hedefleri de bir tarafa bırakınca toplumla arasındaki mesafe doğal olarak açılmıştır.

2000’li yılların başında AK Parti’nin iktidar olmasıyla Türkiye siyasetinin geleneksel gerilim hatlarından biri olan Kemalizm-İslamcı geriliminin arttığı bir dönemde bazı sosyalistler bu iki hat arasında gidip gelirken sosyalistlerin çoğunluğu kendilerini bu gerilimin dışında farklı bir seçeneğin temsilcisi olarak gördüler. Ancak AK Parti iktidarının özellikle askeri vesayeti geriletten, asker-siyaset ilişkisini gerilimli seviyeden çekerek siyasal iktidarını güçlendirmesi ile birlikte sosyalist hareketlerin temel eleştiri hedefi haline geldi. Çünkü 12 Eylül’den sonra sosyalist hareketler ilk defa daha net ve somut karşılığı olan bir iktidar karşısında kendilerini muhalefet gücü olarak konumlandırmaya başladılar. AK Parti iktidarı “burjuva düzeni”nin somutlaştığı bir iktidar olarak yorumlanmaktaydı. Dolayısıyla iktidarın somutlaşması ile birlikte sosyalist hareketlerdeki muhalefet anlayışı daha keskinleşmeye ve belirginleşmeye başladı. 2013’teki Taksim Gezi Parkı eylemlerini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Gezi eylemleri sol içinde yıllardır süren gruplaşmaların neredeyse unutulduğu ve AK Parti hükümetine karşı bir birlik hareketinin ortaya çıkmasını pratikte de olsa sağlamış oldu. Aslında sosyalist hareketler yıllardır etkisi ve kapsamı ile daha küçük ancak süreklilik taşıyan protesto eylemlerinde bulunmaktaydılar. Her yıl 1 Mayıs’taki gösterilerin yanında zaman zaman işçi eylemlerine destek amaçlı veya farklı politik nedenlerden dolayı özellikle İstanbul ve Ankara’nın sokakları ve kent meydanları eylemlere alışık olmuştur. Ancak Gezi olayları büyükşehirlerin yanı sıra diğer küçük şehirleri de kapsayan ve iktidarı zorlayan bir eyleme

dönüştü ve sonrasında da sosyalist hareketler ile iktidar arasındaki karşıtlığın daha da sertleşmesine yol açtı.

Sonuç

Türkiye’de sosyalist siyaset alanını çerçevelemek gerekirse pek çok siyasal ve toplumsal hareketin bileşenlerinden oluşan bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uzun bir geçmişine sahip olan Türkiye sosyalizmi sürekli bölünerek bugüne gelmiş bir gelenektir. Sürekli bölünme bu geleneğin içinde somut hatlar ve süreklilikler bulmayı zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan sosyalist siyaset alanını bu derece çeşitlendiren ve bölünmesine neden olan örgütsel ve ideolojik nedenler tarihsel bir arka plana dayanmaktadır. Yukarıda da bu tarihsel arka plana yer yer değinildi. Tarihsel arka plana bakıldığında Türkiye sosyalist hareketinin konjonktürel gelişmelerden çok fazla etkilendiği görülmektedir. Bu etkilenmeler sürekli bölünmelere ve strateji değişikliklerine yol açmıştır. Dolayısıyla bu durumu sosyalist hareketlerin Türkiye koşullarında sosyalist bir mücadelenin nasıl yürütüleceğine ilişkin teorik düzeydeki zayıflığının bir göstergesi olarak okumak mümkündür.

Türkiye sosyalist hareketinin bölünmelerle dolu olan tarihi genel bir durum, birleşmeler ve ittifaklar ise istisnai durumlarda ortaya çıkmıştır. 1980 öncesi strateji farklılığından kaynaklanan bölünmeler 1980 sonrasında yerini Avrupa solunun estirdiği liberal eğilimli yeni sol arayışlara bırakmıştır. Sovyetlerin yıkılışından sonra liberal dalga, eski Sovyet ülkelerinde hızlı bir şekilde yayılarak ve eski düzeni eleştirerek mevcut durumu meşrulaştıran bir işlev gördü. Türkiye sosyalizmi de bundan etkilendi. Çünkü Stalin döneminde devletçi sosyalizm otoriter bir düzene dönüşmüştü (Marple, 2010). Batı solunun Sovyet solundan farklı olarak toplumcu bir kapitalizm inşa etmeye çalışması (Sassoon, 2014: 137-149) ve bu konuda belli bir mesafeye varması dünyanın farklı ülkelerindeki sosyalist hareketleri etkilemiştir. Türkiye’de de Sovyetler gibi devletçi bir düzenin varlığı bazı sol çevrelerin liberal eleştiriyi kolay bir şekilde benimsemesine yol açmıştır.

2000’li yıllar Türkiye’deki sosyalist hareketler ise bu bölünmelerin günümüze gelen uzantılarıdır. Günümüzde de sosyalist hareketlerin örgütsel bölünmüşlüğü sol içi tartışmaların başında gelmektedir. Dolayısıyla siyasal bir birlik oluşturamama durumu legal düzeyde faaliyet gösteren sosyalist hareketlerin parlamentoda etkili bir siyasal örgüte dönüşmesini sınırlandırmaktadır. Kuşkusuz sosyalist hareketlerin parlamenter düzeyde etkili bir siyasal örgüte dönüşmemesinin tek nedeni sosyalistlerin bölünmüşlüğü

değildir. Türkiye sosyalizminin kitleselleşememesi durumu ise sosyalist siyasetin çıkmazlarından birini oluşturmaktadır. Bu çıkmaz genellikle “nesnel koşullar” a havale edilerek Türkiye’nin toplumsal formunun sosyalizmin kitleselleşmesine müsait olmadığı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye sosyalist hareketinin tarihine bakıldığında işçi sınıfıyla olan ilişkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Belli dönemler ve örgütler dışında Türkiye sosyalizmi işçi sınıfını politik bir aktör olarak görmediği gibi işçi sınıfına da pek yanaşmamıştır. Dolayısıyla “işçi sınıfının tarihsel rolü” bir retorikten öteye pek geçmemiştir. İşçi sınıfına yönelmeyen ve böylece kitleselleşemeyen sosyalizm daha çok bir aydın hareketi olarak varlığını devam ettirmiştir.

Türkiye solunun tarihinde yaygın ve baskın olan iktidar stratejisi ise düzenin tabandan değil de jakoben müdahalelerle değiştirilmesini öncelemektedir. Nitekim sol hareketlerin güçlendiği ve kitleselleştiği 1960’lı yıllarda üç ana akımdan ikisi Yön – Devrim Hareketi ve Milli Demokratik Devrim Hareketi jakobence bir aydın hareketi olarak kalmışken Türkiye İşçi Partisi kitlesel bir partiye dönüşmeye çalışmış ve düzen içi mücadeleye yönelmiştir. Bu farklılıktan dolayı TİP deneyimi bugün hala sol için aşılamayan bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Makalede Türkiye sosyalizminin tarihsel seyri partiler ve yönelimler üzerinden anlatılmış olmasına karşılık sosyalist hareketlerin sadece bunlardan oluşmadığını da ifade etmek gerekir. Partilerden bağımsız fikri düzeyde sosyalizmi savunan kişilerin yanında dergiler veya gazeteler etrafında mücadelesini sürdüren sosyalist gruplar da vardır. Özellikle dergiler etrafındaki örgütlenmeyle Türkiye’de sosyalizm etkinlik alanını sürdürmektedir. Dolayısıyla dergicilik sosyalist gelenek açısından önemli bir örgütlenme biçimi olarak geçmişte olduğu gibi bugünde yerini ve önemini korumaktadır.

Sonuç olarak parlamentoda temsil edilmeyen ancak değişik mecralarda varlığını devam ettiren bir sosyalist muhalefet olgusu vardır. Parlamento dışı olan sosyalist muhalefet siyasal hareketliliğini ise sokak eylemleriyle ve protestolarıyla öne çıkartmakta ve daha çok eylemler üzerinden kitleselleşmeye çalışan bir muhalefet biçimi ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Ahmad, F. (1995). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler". *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* Derleyenler: Mete Tunçay ve Erik Zan Zürcher, Çev. Mete Tunçay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağtaş, Ö. (2008). "Ortanın solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akal, E. (2008). "Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri ve Yansımaları". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akdere, İ. Karadeniz, Z. (1994). *Türkiye Solu'nun Eleştirel Tarihi -1*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Alpkaya, F. (2008). "Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atılgan, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Atılgan, G. (2008). "Yön-Devrim Hareketi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydınöğlü, E. (2007). *Türkiye Solu (1960-1980): "Bir Amneziğin Anıları"*. İstanbul: Versus Kitap.
- Avcıoğlu, D. (1970) "Devrimci Ordu Gücü". *Devrim Gazetesi*, Sayı: 35.
- Belli, M. (1970). *Yazılar*. Ankara: Sol Yayınları.
- Benlisoy, F. ve Çetinkaya, Y. D. (2008). "İştirakçi Hilmi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilgiç, A. U. (2008). "Doktor Hikmet Kıvılcımlı". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coate, R. ve Thiel, M. (2010). "Identity Politics and Political Identities: Local Expressions in a Globalizing World". *Identity Politics in the Age of Globalization*. Ed. Roger Coate ve Markus Thiel. Colorado: First Forum Press.
- Çetinkaya, Y. D. ve Doğan, M. G. (2008). "TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekinçil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çulhaoğlu, M. (1996). "Parti olmayan Parti Aksaklık Olmayan Aksaklık". *ÖDP Kendini Anlatıyor: Partileşme Süreci Ütopya Sorunlar Öneriler*. Ed. Belgin Demirel. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Dumont, P. (1995). "Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu". *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*. Ed. Mete Tunçay ve Erik Zan Zürcher. Çev. Mete Tunçay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, N. (1998). "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine". *Toplum ve Bilim Dergisi*, 78, 22-37.
- Kahraman, H. B. (2011). "Türk Solunun Çıkılmaz Sokağı: Kemalizm (ordu) İlişkisi". *Doğu Batı Dergisi*, 59, 35-76.
- Kılıç, A. Z. (2006). *1980'den Sonra Türkiye'de Sosyalist Partilerin Siyaset Anlayışı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükömer, İ. (2002). *Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Laçiner, Ö. (2008). "Kopuş Düşüncesi: 1960'lı dönem bir kop(ama)ma mıdır?". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marples, D. R. (2010). "Stalin: authoritarian populist or great Russian chauvinist?". *The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 38:5, 749-756.
- Oktay, A. (1998). "Türk Solu ve Kültür". *Toplum ve Bilim Dergisi*, 78, 38-58.
- Perinçek, D. (2000). *Kemalist Devrim-3: Atı Ok*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Saraçoğlu, C. ve Akdeniz, E. (2005). "12 Eylül'den Çıkışta Solda Üç Tarz-ı Siyaset ve Yeni Gündem Dergisi". *Birikim Dergisi*, 198, 108-116.
- Sassoon, D. (2014). *One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the Twentieth Century*, New York: I.B. Tauris.
- Savran, S. (2010). *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Soysal, M. (1962). "İkinci Yılın Eşiğinde". *Yön Dergisi*. Sayı:53.
- Şahintürk, Ş. A. (2014). "1960-1971 Arası Türkiye'de Sol Akımlar ve Bir Aydın Hareketi Olarak Sosyalist Kültür Derneği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Düzeltilmiş Tez-2014), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şener, M. (2010). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset - Yön MDD ve TİP*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Şener, M. (2008). "Türkiye İşçi Partisi". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanör, B. (2003). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2008). "Kadro ve Kadroculann Öyküsü". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. Ed. Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Y. (2002). "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket: "İştirak Çevresi"nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (4), 171-184.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Tunçay, M. (1978). *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tunçay, M. (1995). "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'a kadar)". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Haz. Murat Belge ve Bülent Özüakın. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay